

**DANIELA-LUMINIȚA
IVANOVICI, *ROLUL CULTURAL
AL FEMEII ÎN PERIOADA
DINASTIEI PALEOLOG, PRESA
UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ,
2024, 595 P.***

Pr. prof. dr. Vasile Muntean

După o Introducere foarte extinsă, în Capitolul I autoarea oferă o perspectivă de ansamblu asupra femeii din Imperiul Bizantin, în secolele IV-XIII (p. 61 și urm.), depășind nepermis de mult limitele cronologice ale temei enunțate; în schimb, se puteau concepe niște preliminarii succinte, fără a se coborî temporal expunerea tocmai în Antichitate!

Abia în Cap. II (p. 175 și urm.), iarăși într-un mod prea detaliat și nu totdeauna cu acribie, este prezentată starea politico-religioasă și culturală a Bizanțului în timpul Paleologilor. Cap. III înfățișează situația femeilor bizantine din aceeași epocă (1261-1453); se discută – între altele – până și despre practicarea magiei, despre *infirmitas sexus* etc. Cap. IV se întitulează: „Forme ale patronajului cultural feminin”, iar cel următor (al V-lea) are în vedere poziția unor femei în contextul controverselor teologice. Cap. VI e dedicat din nou patronajului cultural, de astă dată legat de mai-marii zilei și de bizantinii obișnuiți. Cap. VII tratează problema monahismului feminin, capitol urmat de concluzii și de o bibliografie cuprinzătoare. Dată fiind dimensiunea lucrării, era binevenit măcar un indice.

Mă așteptam ca această masivă teză de doctorat să fie mai judicios structurată, adică să respecte cele circumscrise în titlul său, să nu cuprindă nenumărate digresiuni și detalii neesențiale. În continuare voi selecta o serie de inexactități, însoțite de îndreptările ce se impun; sper ca aceste rectificări să fie utile atât cititorilor cărții de față cât și autoarei, dacă se gândește mai târziu să o reediteze.

Numele Irinei-Evloghia *Comnena* (pp. 15, 40 *et passim*) este redat eronat. Ea nu a fost o comnenă; se chema realmente *Choumnaina/Humnena*, cum am arătat într-un volum propriu (*Scrieri teologice și istorice*, Ed. Episcopiei Caransebeșului, 2012, p. 86). Apoi, Teodora Paleologina (pp. 36, 38) era bine să fi fost notată *Paleologhina*. În pag. 61-62, noțiunea de „cultură” este lărgită întrucâtva exagerat, înglobând chiar și legislație. După aceea, în cadrul educației tinerilor, sintagma „hiera grammata”, *litere sacre* (p. 111) semnifică *de facto* deprinderea cititului, scrisului și ortografiei, cu ajutorul textelor creștine (Stephanie Novasio, *Searching for Identities: a Meeting of Text and Material Culture in the Byzantine Life Course CE 1204-1453*, University of Birmingham, online 2022, p. 115). Nu există, evident, un istoric Doukas Chalkohondyles (p. 192). În anul 1444, Ioan/Iancu de Hunedoara nu avea calitatea de „general” (p. 201), ci cea de voievod al Transilvaniei, iar ultimul bazileu constantinopolitan, căzut eroic în 29 mai 1453, nu a fost Constantin al XI-lea (p. 204), ci al XII-lea; cf. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 802. Alt împărat, anume Mihail al VIII-lea Paleologul, nu s-a manifestat ca „latinofon” (p. 213), ci ca *latinofron*, iar Varlaam din Calabria nu s-a dovedit a fi un „filosof de mare valoare” (p. 215), ci simplu teolog.

În timp ce cultivata Ana Tornikina din secolul al XIV-lea este menționată în chip fugitiv în p. 250, altă doamnă – de asemenea din veacul al XIV-lea – nici nu este amintită; e vorba de Evdochia Paleologhina, renumită prin cultura, frumusețea și elocința ei (V. Muntean, *op. cit.*, p. 86, cu bibliografie). În literatura de specialitate, opera lui Matei Vlastaris nu apare de regulă ca și „Colecție alfabetică” (p. 255), ci ca *Sintagmă alfabetică* sau *Culegere de nomocanoane*. Pe urmă, Dimitrie Cydones/Kydones nu poate fi considerat „mare filosof” (p. 342), ci exclusiv cărturar. La fel, „theatrikos” nu înseamnă „în public” (p. 345), ci *privitor la teatru*. Ioan Cortasmenos (p. 346) se scrie corect Chortasmenos. La rândul

său, Eftimie Zigabenu nu trebuie socotit un „om de litere” (p. 350), când el a fost numai teolog. Biserica Panagia (p. 410) e bine a se lectura – și consemna – ca *Panaghia*, grecism ce se află și în limba română. În plus, determinativul „Kyprios”, atașat numelui patriarhului constantinopolitan Grigorie al II-lea (pp. 429, 434), se cuvenea să-l vedem tradus: *Cipriotul*. În fine, să precizez și faptul că inadvertențele de tipar le-am eludat.

Mă opresc aici cu diortosirea, sugerând ca – în genere – autorul unei disertații doctorale, deopotrivă referenții ori recenzenții ei, să aibă o grijă sporită pentru a nu mai fi necesară nicio corijare. Aș adăuga și rezonabilul adagiu latin: *Non multa, sed multum*.